

BITKİSEL ÖRÜCÜLÜK VE SEPET ÜRÜNLERİNDE KORUMA ONARIM ÇALIŞMALARI**CONSERVATION AND RESTORATION STUDIES OF BASKETRY OBJECTS****Ayşem Yanar*, Kardelen Arin******Öz**

Sepet; Anadolu'da ve dünyanın diğer bölgelerinde kültürün ve geleneğin meydana getirdiği biçimsel ve işlevsel olan objelerdir. Bu nedenle, yaşamsal değerini kaybetmeden ve teknolojiye yenilmeden günümüze kadar ulaşmıştır. Bu konuda yapılan çalışmalar incelendiğinde en ilkel sepet dokumalarda bataklık otu, hasır otu, saz gibi bitkilerin kullanıldığı anlaşılmaktadır. Geçmişten günümüze sepet örücülüğü; toplumların yaşam biçimlerine, inançlarına, gelenek ve göreneklerine, işlevlerine göre, şekil ve ölçütlerinde farklı özellikler barındırmaktadır. Özellikle Neolitik Dönemden sonra işlevsel, dekoratif ve ritüel amaçlı kullanım tarzları yaygınlaşarak artmıştır. Neolitik dönem, yerleşik düzene geçme dönemi olması nedeniyle pek çok kültürde erken ya da geç sepet örücülüğü ve dokumacılık eylemlerinin başladığı dönem sayılmaktadır. Liflerin işlenmesi ya da örülmesi dokumacılığın temel yapı taşı olmuştur. Organik hammadde olmaları sebebiyle günümüze kadar ulaşamayan birçok nesne olduğu düşünülmektedir. Bu nedenle arkeolojik ve etnografik nesnelere koruma onarım biliminin çalışma alanına girmektedir. Nesneye uygun olarak belirlenen koruma tedavileri kültürel miras aktarımını sağlayan önemli çalışmalardır.

Bu çalışmada, sepet örme teknikleri, sepette görülen bozulma türleri, arkeolojik ve etnografik ürün olma statüsündeki sepet ürünlerde korumaya yönelik uygulanan analiz yöntemleri, depolama gibi koruma yaklaşımları irdelenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Bitkisel Örmecilik, Sepet Örücülüğü, Etnografik Ürün, Koruma, Onarım.

Abstract

Baskets are the formal and functional objects created by culture and tradition in Anatolia and other parts of the world. For this reason, it has reached the present day without losing its vital value and being defeated by technology. When the studies on basketry are examined, it is understood that plants such as marsh grass, bulrush and reed were used in the most primitive basket weaving. Basketry has different features in terms of lifestyles, beliefs, traditions and customs, functions, forms and criteria of the societies from past to present. Especially after the Neolithic period, functional, decorative, and ritual usage styles have increased. Since the Neolithic is the period of settling down, it is regarded as the period when early or late basket weaving, and weaving activities began in many cultures. It is thought that there are many objects that have not survived due to their organic raw materials. Therefore, archaeological and ethnographic objects fall under the field of conservation and restoration science. Conservation treatments determined in accordance with the object are important studies that ensure the transfer of cultural heritage.

Derleme // Başvuru tarihi: 17.02.2021 - Kabul tarihi: 18.05.2021.

*Doç. Dr. Ankara Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, Kültür Varlıklarını Koruma ve Onarım Bölümü, ayanar@ankara.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0001-6240-6290>.

** Ankara Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Kültür Varlıklarını Koruma ve Onarım Bölümü Mezunu, Konservatör, krdlnarin@gmail.com.tr, <https://orcid.org/0000-0002-7969-3385>.

In this study, basket weaving techniques, types of deterioration seen in baskets, analysis methods applied for conservation in basket products that have the status of archaeological and ethnographic products, and conservation approaches such as storage are examined.

Keywords: Plant Weaving, Basketry, Ethnographic Product, Conservation, Restoration.

1. Giriş

Çağlar boyunca insanlar barınma, korunma, giyinme, saklama, muhafaza etme ve taşıma gibi çeşitli ihtiyaçlarını karşılamak için ürünler üretmişlerdir. Dolayısıyla el sanatları üretiminin birincil amacı kullanım eşyası olarak ihtiyaç giderme, ikincil amacı ise ihtiyaç fazlasını ticari meta olarak gelir sağlamadır. Akpınarlı ve Üner (2019:135), bitkisel örücülüğü, araçsız yapılabilen el örücülüğü içinde değerlendirmekte, bitkilerin sap, dal, sürgün ve yaprak gibi parçalarının kullanılarak elde edilen ince ve uzun şeritlerin çeşitli teknik ve yöntemlerle örülmesi olarak ifade etmektedirler.

Sepetler geçmişte olduğu gibi günümüzde de taşıma ve saklama işlevini sürdürmektedir. İlk dönemlerde ince sap ve ağaç dallarından, özellikle asma, yaprak liflerinden üretilen, sonraki dönemlerde ise plastik gibi organik olmayan hammaddeden yapılan örnekleri bulunmaktadır. Sepet örücülüğünde kullanılan hammadde dokuyan kişinin çevresinde bulunan bitki varlığına göre çeşitlilik gösterse de genelde, saz, hayıt, söğüt, kestane, fındık, tahıl sapı, böğürtlen, kamış gibi çeşitli hammaddelerden üretilmiştir.

Sepet örücülüğü lifleri/ince dal ve şeritleri birbiri içine geçirme ya da dolama yoluyla üretilmektedir. Eski örneklerde görülen birinci ana örgü bir alt bir üstten geçirilmek suretiyle bezayağı denilen basit dokuma örgüsüdür, ikinci ana örgü ise iki alttan iki üstten geçirilerek yani dimi tekniği ile meydana getirilmiştir. Prehistorik çağlarda insanların kullandığı bu iki ana örgü Neolitik dönemden itibaren farklı hammaddelerin keşfedilip kullanılmasıyla, geliştirilerek çeşitli teknikler ortaya çıkarmıştır. Günümüzde kullanılan bütün dokuma tekniklerinin çıkış noktası Prehistorik çağlarda insanların keşfetmiş oldukları basit ve dimi örgü tekniğidir (Özdemir, 2010:35).

Sepetler çeşitli işlevleri görmesiyle birlikte toplumdaki geleneksel rollerinden kaynaklanan karmaşık kültürel bir öneme sahiptir. Bu anlamlar yerel, ekolojik, toplumsal,

ekonomik, metafizik etkenlere bağlı olarak gelişmiştir. Sepetler tüm kültürlerde işlevsel olduğu kadar simgesel ve estetik değerlerle yüklü el yapımı nesnelere dir. Sepet örücülüğü diğer el zanaatlarından ayrıcalıklı bir özelliğe sahip olup halen mekanikleşmemiştir. İlk çağlardan günümüze kadar üretilen ve kullanım amacı değişmeyen nadir zanaatlardan birisidir (Neziroğlu, 2007:3).

Anadolu'da dokumacılık, hasır ve sepetçilik ile ilgili arkeolojik verilere Neolitik dönemin başlarından itibaren Çayönü, Çatalhöyük, Ulucak, Domuztepe, ve Aşağı Pınar gibi yerleşimlerde rastlanmaktadır. İlk örnekler organik hammaddelerden üretildiği için günümüze kadar ulaşamamıştır. Kalkolitik dönemde özellikle Batı Anadolu'da Gülpınar, Beşik-Sivritepe ve Alacalıgöl gibi Troas bölgesi kıyı yerleşimlerinde buluntulara rastlanmıştır. Hem Kalkolitik hem de Neolitik dönemlerde ya dokuma, hasır ve sepetlere ait gerçek veriler ya da çanak çömleklerin kaidelerinde bunların kullanıldığına işaret eden negatif izler ele geçmektedir. Bu bakımdan dokumacılık ve hasırcılık ile ilgili direk arkeolojik verilerin sınırlı olduğu göz önüne alındığında çanak çömlek kaidelerinin alt kısımlarında ele geçen dokuma ve hasır örgü izleri arkeologlar için önemli bilgiler sunmaktadır (Özdemir, 2010:2). Özdemir (2010:108), Smintheion'da hasır ve yün izlerinin yanı sıra, özellikle dokumacılıkta kullanılan ağırşaklar, tezgâh ağırlıkları ve makara gibi arkeolojik örneklerin bulunmasıyla M.Ö. 5000 civarı kuzey-batı Anadolu'da, hasır dokumacılığının ve dokumacılığın varlığını desteklediğini ifade etmektedir.

Çatalhöyük'te duvar resimleri incelendiğinde ölümlerin gömüldüğü sepetlere benzer şekillerin resmedildiği gözlenmektedir. Buluntulara göre akbabalar tarafından temizlenen kemikler, ölü yakınlarınca toparlanarak hasırlardan yapılmış bir örtüye sarılarak ev içindeki şekillerin altına gömülmüştür. Şekiller altında yapılan araştırmalarda çok sayıda iskelet bulunmuştur. Ölü gömmede kullanılan ve bitkisel hammaddelerden üretilmiş sepet ve dokumaların ev kullanım eşyası ya da yer yaygısı olarak dokunmuş olduğu düşünülmektedir. Günümüzdeki örneklerle teknik ve desen açısından bir farklılığa rastlanmaması, bu dokumaların kullanım amacı ne olursa olsun, dokuma ve örme özelliklerinin değişmediğini göstermektedir (Türktaş, 2011:134).

Atay (1987:520), Eski Mısırlılar'ın mumyalarını sarmak için tekstil dışında sepet örgülerden yararlandıkları ev eşyaları, sandalyeler yaptıkları ve taşıma aracı olarak kullandıkları

bildirmektedir. Ayrıca Sümerlerde de sepet kullanıldığını, M.Ö. 200'de Romalılara ait paranın üzerinde sepetten çıkan yılan görselinin bulunduğunu (British Museum'da olduğu belirtilmiştir) ve Amerikan yerlilerinin de sepet örücülüğü ile uğraştıklarını ifade etmektedir.

Adovasio (2016), Çek Cumhuriyeti Moravya'daki Gravettian kültür¹ kompleksi alanlarının yerel bir varyantı olan Pavlovian'dan edinilmiş yanmış kil izlenimlerinin yeniden analiz edilmesi sonucu, sepet, tekstil ve halat gibi örneklerin en az 27-29 bin yıl öncesine ait olduğunu bildirmektedir.

Dolayısıyla tarihi çok eskilere dayanan bu zanaatın ortaya çıkarmış olduğu sepet, hasır yaygı gibi bitkisel örme ürünler özellikle etnografya müzelerinde yaygın olarak sergilenmekte ve çoğu zaman müze ortamında uygun depolama koşulları ve koruma çalışmaları sağlanamadığından bozulmalara maruz kalmaktadır. Sepet örücülüğünün gelecek kuşaklara aktarılması adına geleneksel yapım tekniklerinin belgelenmesi ve korunması gerekmektedir.

Bu çalışmada, sepet örme teknikleri, sepette görülen bozulma türleri, arkeolojik ve etnografik ürün olma statüsünde olan sepet ürünlere korumaya yönelik uygulanan analiz yöntemleri, depolama gibi koruma yaklaşımları irdelenmektedir.

2. Anadolu'da Yaygın Olarak Kullanılan Sepet Örme Teknikleri

Anadolu'da önemli bir kültür olan sepetçilik geleneği, 2013 yılında Somut Olmayan Kültürel Miras Ulusal Envanteri'ne girmiştir. Türkiye'de hasır örücülüğü, sele-sepet örücülüğü ve sepetçilik olarak bilinen el sanatı geçmişten günümüze toplumun ihtiyaçlarına ve üretildiği coğrafyada yetişen hammadde varlığının çeşitliliğine bağlı olarak değişim göstermiştir (Demir, 2020:56). Zamanla görülen değişiklikler hammadde varlığının azalması ve kullanım şekline yöneliktir, yapımında kullanılan tekniklerde fazla değişiklik meydana gelmemiştir.

Anadolu'da üretilen sepetler iki temel örgü tekniği ile örülmektedir. Yassı şerit ve yuvarlak şerit örgülerden oluşan bu teknikler ile sepet formu oluşturulmaktadır. Tablo1'de yassı şerit ve yuvarlak şerit örgü tekniklerine ait görseller sunulmuştur.

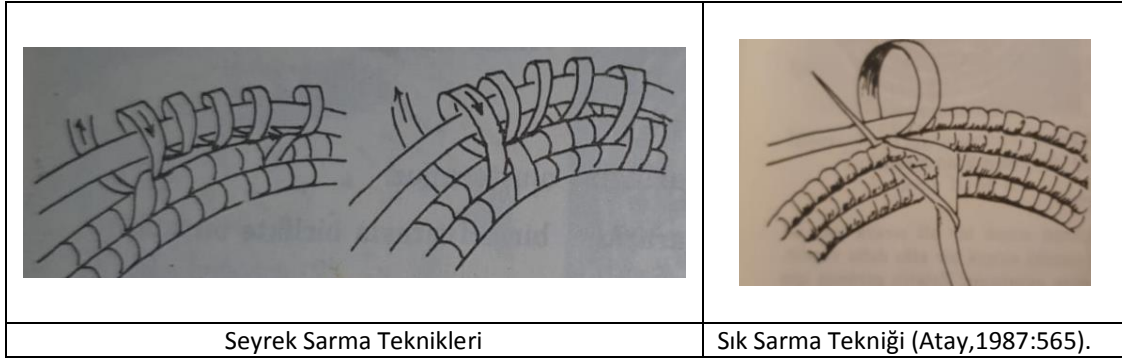
¹Gravettian kültürü üst Paleolitik dönem kültürü olup, günümüzden önce 28-22/20 bin yıllarına tarihlendirilmektedir. (https://acikders.ankara.edu.tr/pluginfile.php/23620/mod_resource/content/0/Konu%2010.pdf).

Tablo 1. Şerit Örne Teknikleri (Görsel kaynak:Atay,1987).

Şerit Örgü Tekniğinin Adı	Görseli
Üçlü düz yassı şerit örgü	
Dörtlü düz yassı şerit örgü	
Beşli düz yassı şerit örgü	
Yedili düz yassı şerit örgü	
Yedili balıksırtı yassı şerit örgü	
Dokuzlu balıksırtı yassı şerit örgü	

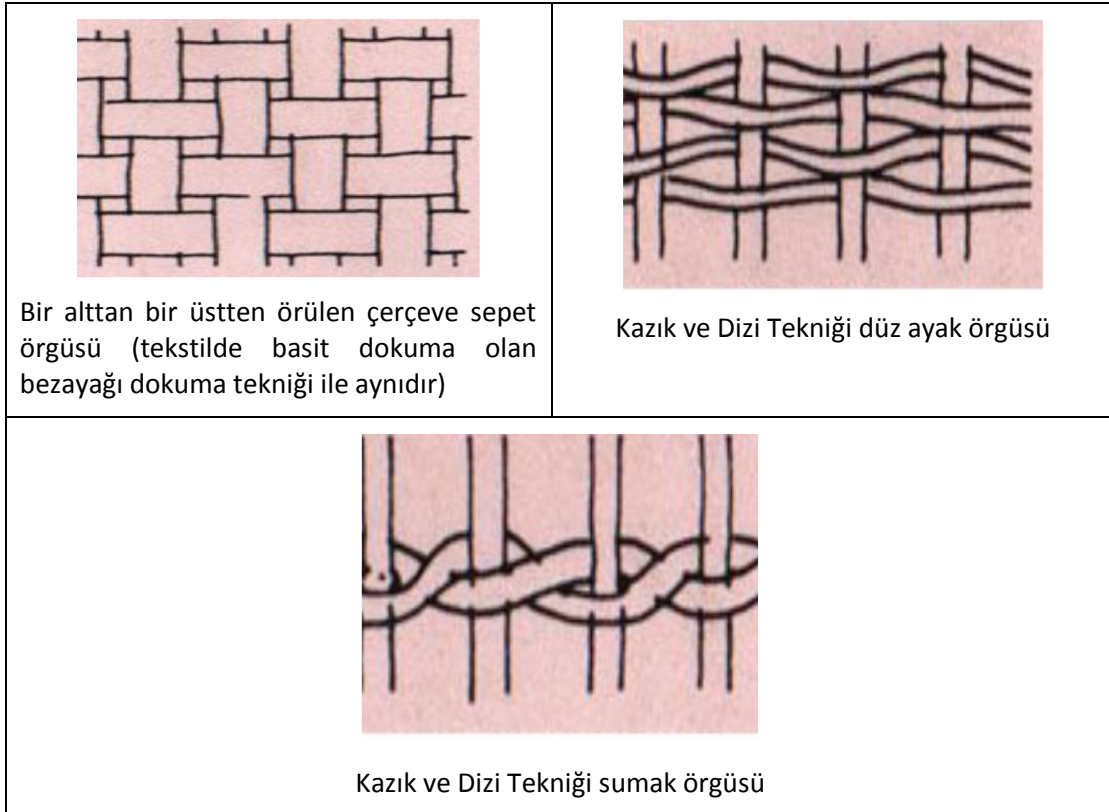
Verev bezeme yassı şerit örgü	
Dörtlü zikzak (kurt dişi) yassı şerit örgü	
Altılı zikzak (kurt dişi) yassı şerit örgü	
Yuvarlak Şerit Örgü Tekniğinin Adı	Görseli
Beşli Napoli yuvarlak şerit örgü	
Altılı Napoli yuvarlak şerit örgü	

Düz yassı şerit örgüler dışında sarmal örgüler de kullanılmaktadır. Bu teknikler de sık sarma ve seyrek sarmadır (Görsel 1). Sepet tabanlarını örmede de yine birbirinden farklı teknikler kullanılmaktadır (Atay,1987).

Görsel 1. Sarma Teknikleri (Atay,1987:568).

Anadolu'da üretilen sepetlerde Tablo1'de sunulan tekniklerin çoğu kullanılmış ve günümüzde de kullanılmaktadır. Bu teknikler genelde tahıl saplarından üretilen sepetlerde kullanılan tekniklerdir. Tahıl sapları ıslatılarak yumuşatılır böylece istenilen teknik kolayca örülebilmektedir. Ağaç dalları ise şerit haline getirilmektedir. Dal soyulur, yarılr ince şerit haline getirilir ve daha sonra istenilen şekilde ve boyutta sepet örülür.

Görsel 2. Kazık Dizi Örgü Teknikleri.

(<http://anthromuseum.missouri.edu/minigalleries/baskets/intro.shtml>'den akt. Neziroğlu, 2007:27-30).

Bu örgü teknikleri dışında taban örme sap ve kulp eklemeler değişik ağız kapama teknikleri de bulunmaktadır (Görsel 2).

3. Sepet Ürünlerinde Görülen Bozulmalar ve Koruma Çalışmaları

Florian vd. (1990:142-144), bitkisel hammaddeler ile üretilmiş nesnelere bozulma süreci çevresel koşullara, doku türlerine ve sanatsal tasarımına bağlı olarak çeşitli etken tarafından bozulmaya uğradığını ifade etmektedir. Bozulmalar, eserde bulunan fiziksel, mekanik ve kimyasal değişikliklerle sonuçlanmaktadır. Gerilme mukavemeti, bükülme mukavemeti, nemin geri kazanımı belirlemek için ölçümler yapılmaktadır.

Sepetler, bağıl nemdeki dalgalanmalara karşı oldukça hassastır. Bağıl nem, havadaki su buharının belirli bir sıcaklıkta suyun denge buhar basıncına oranı veya başka bir deyişle, aynı hacimdeki havanın alabileceği maksimum su miktarına kıyasla havadaki su miktarı olarak tanımlanır. Bağıl nemdeki dalgalanmalar, doğrudan ve dolaylı yollarla sepete ürünlere zarar verebilmektedir. Ahşabın hücre yapısına doğrudan mekanik hasar vererek veya mikrobiyal saldırı başlatarak hasara neden olabilmektedir. Sepetlerin %50 ±5 bağıl nem aralığında depolanması tavsiye edilir ve aşırı kurak veya aşırı nemli ortamlardan çıkan sepetlerin, bağıl nem menşe bölgelerinin ortalama bağıl nemine daha yakın olacak şekilde ayarlanması gerekir (Ogden 2004; Florian vd.1990). Bununla birlikte, genel olarak eğer koşullar çok nemliyse (%65'in üzerinde), elementler hem şişebilir hem de yıkıcı mikrobiyal büyümeyi barındırabilir, çok düşükse (%40'ın altında), su kaybı büzülme, selülozik yapının gevrekleşmesine neden olabilir. Yüksek ve düşük bağıl nem uçları arasındaki sık dalgalanmalar, yapının tekrarlanan şişmesi ve daralmasının neden olduğu stres, sepetlerin deforme olmasına veya mekanik hasara karşı giderek daha savunmasız kalmasına ve kırılmalara neden olmaktadır (Monroe, 2018).

Mekanik bozulma, yırtılma, kırılma ve aşınmadır. Bu durumlarda, nesnenin belirli kısımları hasar görür ve bunların, nesne içindeki stresi absorbe etme ve ilgili yapısal elemanlara dağıtma işlevi kaybolabilir veya bozulabilir. Biyolojik bozulma; mantar, küf, bakteri, böcek ve kemirgen saldırıları sonucu oluşmaktadır. Mikroorganizmalar, orijinal malzeme (bitkisel hammadde) ve doku kaybının zayıflamasına, lekelenmesine ve sonuç olarak da etnografik

açıdan kültürel özelliklerin yok olmasına neden olabilirler (Florian vd.,1990:145). Kimyasal bozulma ise, bitkisel hammaddelerin kimyasal bileşenleri ile ilişkilidir. Bitki dokusundaki selüloz dışındaki hemiselüloz, lignin oranları da önemlidir.

Selülozun kimyasal bileşimi hem su hem de polar çözücülerin kurutulmuş bitki dokusunu geçici olarak esnek hale getirmesine izin verdiği için, bazen plastikleştirme olarak da anılan koşullandırma işlemi sepetin yeniden şekillendirilmesinde standart bir koruma uygulamasıdır. Sepetin yeniden şekillendirilmesi, selüloz lifler arasındaki hidrojen bağlarının kopması, su veya bir çözücü tarafından geçici olarak işgal edilmesi ve daha sonra fiziksel olarak yeniden biçimlendirildikten sonra selüloz polimer zincirleri arasındaki bu bağların yeniden kurulmasına dayanmaktadır (Banik vd., 2011). Koşullandırma, bir nesnenin selüloz yapısına esnekliği yeniden kazandırmayı amaçlayan teknikler geliştirilen bir tedavidir.

3.1. Sepet ürünlerde yapılan analizler

Sepet gibi hammaddesi bitkisel olan liflerden, tahıllardan, sap ve ince dal şeritlerinden dokunan ürünlerde hammadde tespiti ve üzerinde görülen bozulmaların tespit edilmesinde dijital mikroskop, mikrometre ile görüntüleme ve ölçüm yapılmaktadır. Aynı zamanda taramalı elektron mikroskobu SEM ile de görüntüleme yapılmaktadır.

Di Lernia vd. (2012:1843) çalışmalarında yer alan buluntu grubu, Geç Pastoral Evre hariç tüm önemli arkeolojik evre bağlamında, çoğunlukla bitkisel hammaddelerden ve daha nadiren hayvan dokularından yapılmış sepetçilik ve kordon kalıntılarında oluşmaktadır. Bu koleksiyonu sepetçilik yapıları ve sepet öğeleri, halatlar ve diğer elementler olmak üzere iki farklı sınıflandırma yapmışlardır. Eserler manuel olarak kazılarak ve konumları bir Elektronik Toplam İstasyon kullanılarak kaydedilmiştir: birkaç durumda, eserler eleklerde toplanmıştır (5 ila 1 mm'lik ağlar kullanılarak). Muayene ve teknolojik analizler çıplak gözle ve bir el merceği ve stereo mikroskop yardımıyla gerçekleştirilmiştir. Montaj dijital olarak belgelenmiştir (Canon 40d, 17e85 mm). Küçük boyutları göz önüne alındığında, sepet parçacıkları biçimsel şekillerine göre yönlendirilememiş: bu nedenle ölçümler, bir 150 mm dijital kaliper kullanılarak "minimum dikdörtgen" ölçüsü kullanılarak alınmıştır. Bitki tanımlama için numuneler yalnızca ayrılmış parçalardan veya nesnelere düşen malzemelerden alınmıştır. Anatomik ve tanısal

taksonomik özellikler bir stereomikroskop (25 ila 80 büyütme), bir ışık mikroskobu (250) ve bir çevresel tarama elektron mikroskobu (ESEM Quanta200-FEI) altında gözlemlenmiştir. Ahşap numuneler Balzer SCP 004 kullanılarak altınla kaplanmasıyla tanımlandı ve ardından taramalı elektron mikroskobu (SEM Philips XL 20) ile gözlemlenmiştir. Di Lernia vd. (2012:1852) yürüttükleri çalışma sonucunda Holosen başlarında ve orta Holosen'de² sepet yapmak için kullanılan ana bitkiler olduğunu kanıtlamışlar ve özellikle gıda saklama amaçlı kullanıldığını tespit etmişlerdir.

Sepet konservasyonunda genellikle nesnenin yapısının stabilizasyonu üzerinedir. Tek tek dokunmuş elemanlara verilen hasar veya stres tüm sistem üzerinde büyük bir etkiye sahip olabilirken (örneğin, çatlama, eğilme veya çökme), moleküler seviyedeki hasar da benzer şekilde kararsızlığa neden olabilir örneğin hücre duvarlarını destekleyen selülozun bozulması gibi, koruyucu özütlerin çözücülerle liflerden sıyrılması veya güçlü bir alkaliye maruz kalması büyük ve yıkıcı şişmeye neden olabilmektedir. Sepet konservasyonu büyük ölçüde benzer yapı ve malzemelerle ilgilenen tekstil, kağıt ve ahşap konservatörleri tarafından iş birliği içinde yapılmalıdır (Monroe,2018).

Sepetlerde, bitkisel liflerinin yanı sıra farklı hammaddeler, dekoratif nesnelere veya kulp gibi fonksiyonel eklemelerin de olması muhtemeldir. Örneğin post, deri parçaları, tüyler, deniz kabukları (Pomo hediye sepetleri, Görsel 3), tekstil ve hatta son zamanlarda elbette sentetik malzemeler de görülebilmektedir. Bu çeşitlilik sonucunda sepet bir konservatör bakış açısından kompozit nesne sayılabilir.

²Jeolojik Zaman birimi olarak daha eski birimlerle kıyaslanamayacak kadar kısa olan Holosen'in önemi, a) buzul arası devre olması, b) insan yerleşmeleri ve tarihsel olayların bu devre içinde olmasındandır. Kültüreljeoloji, arkeoloji, paleoklimatoloji, dil, coğrafya, tarih, paleopatoloji vb pek çok alan, araştırmalarını bu zaman dilimi içinde yapmaktadır. (Daha detaylı bir okuma için bkn. Kazancı, 2018:360).

Görsel 3. Pomo Sepeti- Düğün sepeti 1890-1900 (<https://www.artic.edu/artworks/155966/wedding-basket>).

Sepet üzerine yapılan koruma uygulamaları genellikle yüzey temizliği, yırtılma onarımı, kayıp telafisi, desteklemenin yanı sıra kurutma (genellikle su ile tıkanmış arkeolojik örneklerde), konsolidasyon (yine, genellikle su ile tıkanmış arkeolojik örnekler durumunda kuruduktan sonra çok kırılgan olabilir) ve bozulmuş veya ezilmiş sepetlerin koşullandırılması ve yeniden şekillendirilmesidir.

Polietilen glikol (PEG), kırılgan sepetlere kalıcı esnekliği geri kazandırmak için bir tedavi olarak 1970'lerde popüler olarak kullanılmaktaydı. Bu hidrofilik (suyu seven) polimer, selülozik yapıdaki suyun yerini alır, büzülme önler (kurutma sırasında) ve su tarafından verilene benzer bir esneklik kazandırır. Suyla tıkanmış ahşabın işlenmesinde boyutsal bütünlüğü korumak için su yerine kullanılırken, sepetler gibi kurumuş malzemelerde kırılgan dokuma yapıya kalıcı esneklik kazandırmak için kullanılmıştır (Schaffer,1976). Bununla birlikte, herhangi bir konsolidasyon muamelesinde olduğu gibi, bir sepeti veya başka herhangi bir gözenekli nesneyi emprenye³ etmek için PEG kullanımı geri döndürülemez ve bir kez yapıldığında asla geri alınamaz (Monroe, 2018). Günümüzde daha az müdahale (minimal invaziv) bir yaklaşım tercih etmeye başladıkça, PEG gibi kalıcı plastikleştiricilerin kullanımının yerini suyla nemlendirme ve çözücülerle koşullandırma almıştır.

Di Lernia vd. (2012:1843) yürüttükleri çalışmada kalıntıların kırılgan bir koruma durumunda olması nedeniyle sıkı bir protokol izleyerek birleştirmişlerdir. Toz ve tortu, yumuşak

³Emprenye, ahşabın bünyesine farklı yöntemlerle çeşitli kimyasal maddeleri emdirme işlemidir. Bu işlemle ahşabı mantar, böcek, kurtçuk gibi zararlılardan koruyarak ahşabın ömrünü artırma amaçlanmaktadır (Yaşar vd.,2017).

fırçalar ve bıçaklar kullanılarak dikkatlice temizlenmiştir. Spesifik duruma bağlı olarak, PARALOYD B72 (%3 ile%10 arasında) ve REXIL 1126 iki farklı reçine tipi kullanmışlardır.

4. Sepet Ürünlerine Yönelik Depolama Örnekleri

Depolama, nesnelerin elde edilmesi, koleksiyona alınması ve katalog haline getirilmesinden sonra gerçekleşir. Depolama kararları verilirken korumayı erişimle dengelemek önemlidir. Depolama uygulamalarının bozulma etkenlerini nasıl hafifletebileceğini anlamak çok önemlidir çünkü nesnelere zamanlarının çoğunu depolama alanında geçirirler. Koleksiyonların depolama mobilyalarında depolanması, bozulma etkenlerini azaltmak için çok önemlidir. Depolama mobilyaları, alanı verimli bir şekilde düzenlemeli, koleksiyonlara erişimi kolaylaştırmalı, fiziksel destek sağlamalı, esnek ve ayarlanabilir olmalıdır (Meister,2019:4).

Örgü yapısının yanı sıra sepetin şekli, durumu ve boyutuna bağlı olarak sepet depolama şekli farklı tasarımlarla sağlanmaktadır. En yaygın depolama şekli olan tepsi tasarımı, nesneyi desteklemek ve tutmak amacıyla küçük çapraz bağlı polietilen (Plastazote) köpüklerden oluşmaktadır. Her tepsi taşıdığı nesneden biraz daha büyük planlanır, böylece nesnelerin aynı rafta yan yana konulduğunda birbirlerine temas etmemesi sağlanır.

Tepsi köşelerini ve köpüğü sabitlemek için metal bir kenar kullanılır, böylece montajların yapısında bant veya yapıştırıcı kullanımı ortadan kalkar.

Görsel 4. New Brunswick Müzesi ve British Columbia Üniversitesi, Antropoloji Müzesi'nde sepet malzemeler için kullanılan tutacak/ kaide örnekleri. (<https://www.canada.ca/en/conservation-institute/services/preventive-conservation/guidelines-collections/basketry-plant-materials.html>).

Görsel 5. Sepet ürünlerde depolama örnekleri.

(<https://www.canada.ca/en/conservation-institute/services/preventive-conservation/guidelines-collections/basketry-plant-materials.html>).

Sepetlerin bütün parçalarını ayrı ayrı koruma altına almak önemlidir. Sepetler için köpük saklama askıları, raf ünitesi kullanışlıdır. Büyük boyuttaki sepetlerin sabit depolanması için pamuklu bantlarla kaideye tutturulabilir. Ön taraftan küçük bir boşluğun bırakılması sayesinde nesnenin kaideden kolayca çıkarılmasını sağlar. Her nesne için raf ünitelerinde yeterli alanın sağlanması gerekir. Böylelikle arandığı nesneye kolayca ulaşılabilir. Sepet gibi bitkisel hammaddeden üretilmiş nesnelere kumaştan, dokumasız tabakadan (Tyvek) yapılmış bir kılıfa da yerleştirilebilir ve elyaf dolgusu ile doldurulabilir.

Küçük çaplı taban ancak büyük çaplı kenara sahip olan nesnelere de destekleme önemlidir. Kırılgan veya hassa nesnelere asitsiz kağıt kutulara yerleştirilmelidir (Görsel 5). Kutuların dış tarafında, nesnelere kimlik/ künye bilgilerine yönelik envanter numaralarına ve nesnelere görsellerine yer verilmesi önemlidir.

Düz yassı sepet örgüler veya hasır yaygılar için durumları iyi olsa bile birbirine temas ettirilmemesi ve aralarına önceden yıkanmış dokuma pamuklu bez veya asitsiz kağıt yerleştirilmelidir. Düz nesnelere bu şekilde üst üste yerleştirilebilir ancak altta kalan nesnelere ağırlık yükünü tolere edip edemeyeceğine dikkat edilmelidir.

5. Sonuç

Bitkisel örücülük doğada kendiliğinden yetişen veya kültürü yapılan bitkilerin sapları, yaprakları ve ince dallarının örülmesi işlemidir. Kazılardan elde edilen buluntulardan bu zanaatın çok eskilere dayandığı görülmektedir. Dolayısıyla da sepet hemen hemen tüm kadim toplulukların geleneksel bir ögesi olarak hayat bulmuş nesnelere dir. Her dönemde var olmuş, gerek saklama, koruma, taşıma amacıyla kullanılmış gerekse bazı dini ritüellerde, mezar hediyesi ya da Eski Mısırda olduğu gibi ölü gömmede kullanılan sargı malzemesi olmuştur.

Sepet, tahıl saplarının bitkisel boylarla boyanması, geleneksel bilgi, geleneksel yapım tekniklerini ve etnik/yerel motifleri içerdiği için önemli kültürel miras ögesidir. Organik hammadde olmaları sebebiyle günümüze kadar ulaşamayan birçok nesne olduğu düşünülmektedir. Bu nedenle arkeolojik ve etnografik nesnelere koruma onarım biliminin çalışma alanına girmektedir. Nesneye uygun olarak belirlenen koruma tedavileri kültürel miras aktarımını sağlayan önemli çalışmalardır.

Sepet ürünlerde şişme gibi bozulmaları gözlemlemek nispeten kolay olsa da hasarın meydana gelip gelmediğini belirlemek ve değerlendirmek çok daha zordur. Bu nedenle yapılan araştırmalarda ya da bu ürünler için uygun koruma tedavisi belirlemede disiplinlerarası çalışmalıdır. Selülozik hammadde olması sebebiyle ahşap ve kağıt konservatörü, örgü teknikleri nedeniyle de tekstil konservatörü iş birliğinin sağlanması ve bu ürünlerin kompozit ürün olarak değerlendirilmesi önemlidir.

Hemen hemen her dönemde kullanılan bir ürün olması, günümüzde de halen geleneksel bilgilerle sürdürülüyor olması nedeniyle birçok müzede sepet ve bitkisel örme ürünler yaygın olarak yer almaktadır. Müzelerin kendi koleksiyonlarını oluşturma ve koleksiyonlarında yer alan nesnelere koruma sorumluluğu bulunmaktadır. 21. yüzyıl müzecilik anlayışı ile geleneksel ürünlerin belgelenmesi, genç kuşaklara aktarılması ve bu yönde etkinlikler planlaması adına çalışmalar yürütülmektedir. Sepet gibi etnografik ürünlerde etnik izler taşınması nedeniyle müzelerin ve nesnelere ait olduğu düşünülen ve halen daha benzerlerini üreten topluluklarla iletişim kurulmalıdır.

Kaynakça

Adovasio, J. M. (2016). *Basketry Technology: A Guide to Identification and Analysis*, Updated Edition.

Akpınarlı, H. F. ve Üner, İ. (2019). "Geleneksel Tekstillerin Özellikleri ve Çeşitleri", *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, sayı 34, Denizli, ss.133-145.

Atay, A.(1987). *Örücülük Temel Ders Kitabı*, Milli Eğitim Basımevi, Birinci baskı, İstanbul.

Banik, G., Irene. B., Vincent, D. (2011). *Paper and Water: A Guide for Conservators*, 1st ed. Amsterdam: Butterworth-Heinemann.

Demir, G.K. (2020). "Bergama'da Son Ustasıyla Yaşatılan Sepetçilik", *Folklor Akademi Dergisi*, Cilt:3, Sayı:4, s.53-71.

Di Lernia, S., MassambaN'siala, I., Mercuri, A. M. (2012). "Saharan prehistoric basketry. Archaeological and archaeobotanical analysis of the early-middle Holocene assemblage from Takarkori (AcacusMts., SW Libya)", *Journal of Archaeological Science* 39,1837–1853.

Florian M.L.E., Kronkright D. P., Norton, Ruth E. (1990). *The Conservation of Artifacts Made from Plant Materials*, 3rd ed., 195-286, Los Angeles: The Getty Conservation Institute.

Meister, N. B. (2019). "A Guide to the Preventive Care of Archaeological Collections", *Advances in Archaeological Practice* 7 (3):1-7.

Neziroğlu, F. (2007). *Sepet Örneği ve Sanatsal Yorumlar*, T.C. Dokuz Eylül Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü, Tekstil Ana sanat Dalı Yüksek Lisans Tezi.

Ogden, S. (2004). *Caring for American Indian Objects: A Practical and Cultural Guide*, Minnesota Historical Society Press.

Özdemir, A. (2010). *Kalkolitik Smintheion (Gülpınar) Yerleşiminde Hasırcılık ve Dokumacılık*, T.C. Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Arkeoloji Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi.

Schaffer, E. (1976). *The preservation and restoration of Canadian ethnographic basketry*, *Studies in Conservation*, 21 (3). Taylor & Francis, Ltd. International Institute for Conservation of Historic and Artistic Works: 129.

Türktaş, Z. (2011). Anadolu'da "Hasır Dokuma ve Sepet" Kullanımına İlişkin Eski Bir Örnek; Çatalhöyük (ve Günümüzde Görülen Uzantıları), *Akdeniz Sanat*, 4 (7):133-136.

İnternet Kaynakları

Monroe, H.B. (2018). Conditioning Woody Basketry Elements with Water and Ethanol An Investigation into the Effects of Existing Conservation Methods, UCLA Electronic Theses and Dissertations, <https://escholarship.org/uc/item/42z1j16h> Erişim tarihi: 07.02.2021.

Görsel Kaynaklar

Tablo 1 görselleri, Atay,A. (1987). *Örücülük Temel Ders Kitabı*, Milli Eğitim Basımevi, Birinci baskı, İstanbul.

Görsel 1. Atay,A. (1987). *Örücülük Temel Ders Kitabı*, Milli Eğitim Basımevi, Birinci baskı, İstanbul.

Görsel 2. <http://anthromuseum.missouri.edu/minigalleries/baskets/intro.shtml>, Erişim tarihi: 18.04.2007 (Aktaran: Neziroğlu, 2007:27-30, *Sepet Örneği ve Sanatsal Yorumlar*, T.C. Dokuz Eylül Üniversitesi, Güzel Sanatlar Enstitüsü, Tekstil Ana sanat Dalı Yüksek Lisans Tezi).

Görsel 3. <https://www.artic.edu/artworks/155966/wedding-basket>, Erişim tarihi:08.02.2021.

Görsel 4. <https://www.canada.ca/en/conservation-institute/services/preventive-conservation/guidelines-collections/basketry-plant-materials.html>, Erişim tarihi: 09.02.2021.

Görsel 5. <https://www.canada.ca/en/conservation-institute/services/preventive-conservation/guidelines-collections/basketry-plant-materials.html>, Erişim tarihi: 09.02.2021.

Dipnot kaynakça

1. Gravettian kültürü, Erişim tarihi: 02.02.2021.

https://acikders.ankara.edu.tr/pluginfile.php/23620/mod_resource/content/0/Konu%2010.pdf

2.Holosen. Kazancı, N. (2018). *Holosen'in Katları*, Türkiye Jeoloji Bülteni .61:359-361.

3.Emprenye. Yaşar, M , Yaşar, Ş , Fidan, M , Ertaş, M , Altınok, M . (2017). Doğal ve Kimyasal Emprenye Maddeleri İle Emprenye Edilen Sedir (*cedruslibania.rich.*) Odununun Direnç Özelliklerinin Tespiti, *İleri Teknoloji Bilimleri Dergisi*, 463-470 .